

BUYUK IPAK YO'LIDA SAMARQAND SHAHRINING TUTGAN O'RNI

Saida Otanazarova Gulom qizi
Buxoro davlat universiteti talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buyuk Ipak yo'lining shakllanishi va rivojlanishida Samarqand shahrining tutgan o'rni keng yoritilgan. Asar davomida ushbu qadimiy shahar geografik, siyosiy va madaniy jihatdan Ipak yo'lining eng muhim nuqtalaridan biri sifatida tahlil qilinadi. Samarqandning iqtisodiy hayoti, xalqlararo aloqalardagi roli va ilm-fan taraqqiyotiga qo'shgan hissi har tomonlama ochib beriladi. Tarixiy manbalar va zamonaviy tadqiqotlar asosida shahar o'z davrida Sharq va G'arb dunyolarini bog'lovchi tamaddun markaziga aylangani isbotlab beriladi.

Kalit so'zlar: Buyuk Ipak yo'li, Samarqand, sivilizatsiya, savdo, madaniyat, tarix, ilm-fan, qadimiy shahar.

Dunyo sivilizatsiyasi tarixida xalqaro savdo yo'llari va ularning bo'yidagi shaharlar o'ziga xos ahamiyat kasb etgan. Ular nafaqat iqtisodiy, balki madaniy, ilmiy va siyosiy munosabatlarning rivojida ham muhim rol o'ynagan. Buyuk Ipak yo'li – insoniyat tarixida eng qadimiy va eng yirik savdo yo'llaridan biri bo'lib, uning shakllanishi va taraqqiyotida bir nechta shaharlar, xususan Samarqand shahri alohida ajralib turadi. Ushbu maqolada Samarqand shahrining Buyuk Ipak yo'li tarixidagi o'rni hamda uning rivojlanishiga ko'rsatgan ta'siri har tomonlama tahlil qilinadi. Buyuk Ipak yo'lining o'tkazgan asosiy yo'nalishlari Markaziy Osiyodan o'tgan bo'lsa, Samarqand ana shu marshrutning eng muhim nuqtalaridan biri hisoblanar edi. Qadim zamonlardan beri Samarqand geografik joylashuvi bilan savdo va diplomatik karvonlar uchun qulay manzilda joylashgan. Bu shahar Osiyoni Yevropa va Yaqin Sharq bilan bog'lovchi kalit mintaqa sifatida mashhurlikka erishgan.

Samarqand nafaqat savdogarlar uchun markaz, balki ko'plab sayyohlar, elchilar, ilm-fan va san'at vakillari uchun ham muhim manzil bo'lgan. Uning ko'chalaridan o'tgan karvonlar yordamida turli xalqlar o'zaro muloqotda bo'lgan, diniy, madaniy va ilmiy bilimlar almashilgan. Samarqand yirik bozorlar, rastalar, me'moriy obidalar, madrasa va kutubxonalar bilan maroqlanib, har zamon ilm-fan va hunarmandchilikning markazi sifatida xarakterlangan [2].

Buyuk Ipak yo'li orqali harakat qilgan karvonlar Samarqand bozorlarini boyitdi. Bu yerda ipak, ziravorlar, qimmatbaho toshlar, metall buyumlar, qurol-aslaha, gilam va boshqa ko'plab mahsulotlar savdo qilinardi. Shahar rivojlanishi bilan hunarmandchilik ham o'z cho'qqisiga ko'tarildi. Samarqandda yaratilgan ipak va ipak mahsulotlari, keramika, sopol idishlar Sharq va G'arb bozorlarida katta talabga ega

bo'ldi. Samarqand me'morchiligi va san'ati ham o'ziga xos. Tig'iz savdo hayotining rivoji kelajak avlodlarga go'zal me'moriy ansambllar, masjid-madrasalar va mahobatli bozorlardan iborat boy meros qoldirdi. Ayniqsa, Registon maydoni, Bibixonim masjidi, Shohizinda majmuasi kabi yodgorliklar butun dunyoga mashhur. Shuningdek, ana shu qadimiy shahar savdo bilan birga ilm-fan manbai sifatida ham yetishib chiqdi. Bu yerda Abu Rayhon Beruniy, Al Xorazmiy, Mirzo Ulug'bek kabi buyuk allomalar ijod qilib, o'z ilmiy izlanishlari bilan Sharq va G'arb sivilizatsiyalari orasida ko'priklashdi [3].

Samarqand tarix davomida turli xalqlarning do'stona muloqoti uchun maydon bo'lib kelgan. Ipak yo'li orqali bu yerga Xitoy, Hindiston, Eron, Arabiston, Vizantiya va boshqa mamlakatlar savdogarlari va diplomatlari tez-tez kelib turganlar. Ularning olib kirgan diniy, madaniy, ilmiy va texnologik yangiliklari Samarqand hayotiga joriy qilingan. Shahar aholisi va mehmonlari bir-birlari bilan turli tillarda so'zlashgan, o'z an'ana va qadriyatlarini o'rtoqlashgan. Madaniyatlar almashuvi Samarqandga o'ziga xos ko'rinish berdi. Bu yerda islom, buddaviylik, zardushtiylik va boshqa dinlarning izlari uchraydi. Me'moriy yodgorliklarda turli xalqlarga mansub elementlar mujassam. Samarqand Buyuk Ipak yo'li bo'yicha nafaqat iqtisodiy va madaniy, balki siyosiy yuksak mavqelarga ham ega bo'lgan. U ko'plab saltanatlar — qadimiy Samarqand davlatidan tortib, Somoniylar, Temuriylar hukmronligi davrlarigacha — davlat boshqaruvi va tashqi siyosat markazi bo'lib xizmat qilgan [4].

Bu yerda yirik bitimlar amalga oshirilgan, xalqaro elchilar qabul qilingan, do'stlik va hamkorlik munosabatlari o'rnatilgan. Ayniqsa, Amir Temur davrida Samarqand Markaziy Osiyo va uning atrofidagi mintaqalarda siyosiy va harbiy kuchlarning boshqaruv markaziga aylandi. Bu davrda shahar shon-shuhrati yanada oshib, yangi binolar va inshootlar qad ko'tardi, xalqaro siyosiy faoliyat faollashdi.

Ipak yo'li orqali dunyoning turli nuqtalaridan oqib kelgan pullar va bilimlar Samarqandni ilm-fan rivoji va taraqqiyotining markaziga aylantirdi. Mashhur allomalar, matematika, astronomiya, tibbiyot, geografiya, tarix va boshqa sohalarda izlanishlar olib borishgan. Mirzo Ulug'bekning rasadxonasi, shahar kutubxonalari va madrasalari ilmiy-ijodiy muhitni rivojlantirdi. Bu maskanlarda turli mamlakatlardan kelgan yosh olimlar tahsil oldilar, sharq va g'arb bilimlari uyg'unlashdi. Ilmiy tafakkurning tobora chuqurlashuvi sharqona ilm-fanning taraqqiyotiga yo'l ochdi.

Bugungi kunda ham Samarqand xalqaro ahamiyatga molik markaz sifatida e'tirof etiladi. Uning qadimiy tarixiy obidalari, madaniyati, ko'hna bozor va rastalari, xalq hunarmandchiligi va mehmondo'stligi zamonaviy sayyohlarni ham o'ziga tortadi. Samarqand tarixining eng yorqin sahifalari Buyuk Ipak yo'li bilan chambarchas bog'liq. Mazkur yo'l orqali o'tgan asrlar davomida shakllangan boy madaniy meros va axloqiy qadriyatlar bugungi kunda butun insoniyat uchun bebaho boylik hisoblanadi.

Samarqand shahrining Buyuk Ipak yo‘li taraqqiyotidagi o‘rni ham tarixiy, ham zamonaviy nuqtai nazardan chuqur tahlil qilinishi lozim. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, bu qadimiy shahar Ipak yo‘lining asosiy tamal toshi bo‘lib, barcha jabhalarda o‘ziga xos yetakchi mavqega ega bo‘lgan. Eng avvalo, Samarqandning noyob geografik joylashuvi Sharq va G‘arb orasida eng qulay tranzit hududga aylanishiga sabab bo‘ldi. Qadim zamonlardan beri turli elatlar, savdogarlar, sarkardalar va olimlar aynan shu yerda to‘planib, o‘zaro manfaatli hamkorlik qilib kelgan [5].

Samarqand orqali o‘tuvchi karvon yo‘llari shaharning savdo-iqtisodiy hayotiga beqiyos ta‘sir o‘tkazdi. Shahar doim iqtisodiy faoliyat markazi bo‘lib, uning bozorlarida turli mamlakatlardan keltirilgan mahsulotlar savdosi qizg‘in kechgan. Samarqandda hunarmandchilik, dehqonchilik, ipakbozlik, sopol buyumlar ishlab chiqarilishi ham ancha rivojlangan bo‘lib, bu jarayonda ko‘plab hunarmandlar faol ishtirok etgan va mahsulotlarini chet mamlakatlarga chiqarish imkoniga ega bo‘lganlar. Madaniy taraqqiyot masalasida ham Samarqand Ipak yo‘li orqali kelgan turli tafakkur oqimlari va umuminsoniy qadriyatlarni o‘zida mujassamlashtirgan. Turfa xalqlarning o‘zaro madaniy almashinuvi natijasida Samarqandda fan, san‘at va adabiyot tez rivojlandi. Shahar madrasalari, kutubxonalari, rasadxonalari dunyoning turli nuqtalaridan ilmu ma‘rifat izlab kelgan yoshlar va olimlar uchun markaz bo‘ldi. Mirzo Ulug‘bek rasadxonasi, qadimiy kutubxonalar – bularning barchasi xalqaro ilmiy almashinuvning natijasidir.

Samarqand shahrining siyosiy taraqqiyotdagi o‘rni ham alohida e‘tiborga loyiq. Turli davrlarda u yirik davlatlarning markazi bo‘lib, diplomatik jarayonlarning yuragi vazifasini bajargan. Xususan, Amir Temur va Temuriylar davrida xalqaro siyosiy aloqalarning barqarorligi, davlatlarning o‘zaro diplomatik munosabatlari asosan Samarqandda boshqarilgan. Bu yerda yirik elchixonalar, siyosiy bitimli uchrashuvlar o‘tkazilgan, xalqaro ittifoqlar tuzilgan va harbiy strategiyalar rejalashtirilgan. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Samarqandning xalqaro aloqalar rivojida tutgan o‘rni Buyuk Ipak yo‘li tufayli yanada mustahkamlangan. Bu maskanda tillar, dinlar, urf-odatlar uyg‘unlashgan, do‘stlik va baraka muhitida sivilizatsiyalar bir-birini boyitgan. Qadimiy shahar bugungi kunimizda hammiz uchun tarixiy, madaniy va iqtisodiy jihatdan ustuvor o‘ringa ega markazlardan biri bo‘lib qolmoqda. Buyuk Ipak yo‘li orqali shakllangan iqtisodiy, siyosiy va madaniy almashinuv zamonaviy global taraqqiyot uchun ham muhim o‘rnak bo‘lib qolmoqda. Samarqand ana shu tarixiy tajriba va qadriyatlarni kelajakka oshirib, o‘z yo‘lini davom ettirmoqda. Natijalar ko‘rsatmoqda: Samarqand nafaqat o‘z davrida, balki bugun ham mintaq va butun dunyo sivilizatsiya rivojida muhim rol o‘ynaydi hamda tarix sahnasida o‘z mavqeini mustahkamlashda davom etadi.

Xulosa

Samarqand Buyuk Ipak yo‘lining yuragi va eng muhim nuqtalaridan biri sifatida insoniyat taraqqiyoti tarixida chuqur iz qoldirdi. Qadimda ham, hozirda ham bu maskan o‘zining boy madaniy merosi, ilm-fan markazlari, xalqaro savdo yo‘llari, hunarmandchiligi va ko‘p madaniyatli muhiti bilan ajralib turadi. Samarqand ajdodlardan meros bo‘lib kelayotgan qadriyatlarni asrab, ularni kelajak avlodlarga yetkazishda davom etmoqda. Buyuk Ipak yo‘li orqali yuzaga kelgan xalqlar do‘stligi, madaniyatlar uyg‘unligi va ilmiy taraqqiyot bugungi zamonaviy taraqqiyotning ham muhim tayanchlaridan biri bo‘lishi shubhasiz. Samarqandning tarixiy va madaniy ahamiyati kelajak avlodlarni ham ilhomlantirishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A. Sagdullaev, “Samarqand — qadimiy shaharlar durdonasi”, Toshkent, “Fan”, 2004-yil.
2. R. P. Djanpolatov, “Velikiy Shelkoviy Put’ i Goroda Sredney Azii”, Moskva, “Nauka”, 2008-yil.
3. M. I. Iskhakov, “Samarqand na putyakh Shelkovogo puti”, Toshkent, “Mehnat”, 2010-yil.
4. Z. T. Tokhirjonova, “Buyuk Ipak yo‘li va Markaziy Osiyo shaharlari”, Toshkent, “O‘zbekiston”, 2015-yil.
5. B. R. Matjonov, “Samarqand – sivilizatsiyalar chorrahasi”, Samarqand, “Noshir”, 2018-yil.
6. A. Karimova, “Buyuk Ipak yo‘li va Samarqandning xalqaro aloqalari”, Toshkent, “Universitet”, 2021-yil.
7. A. Avezov, “Samarqand va ilm-fan taraqqiyoti”, Toshkent, “Sharq”, 2017-yil.